

ELS PLAFONS DEVOCIONALS DE M. MOLLÀ I MANUEL GARCÉS A JESÚS POBRE

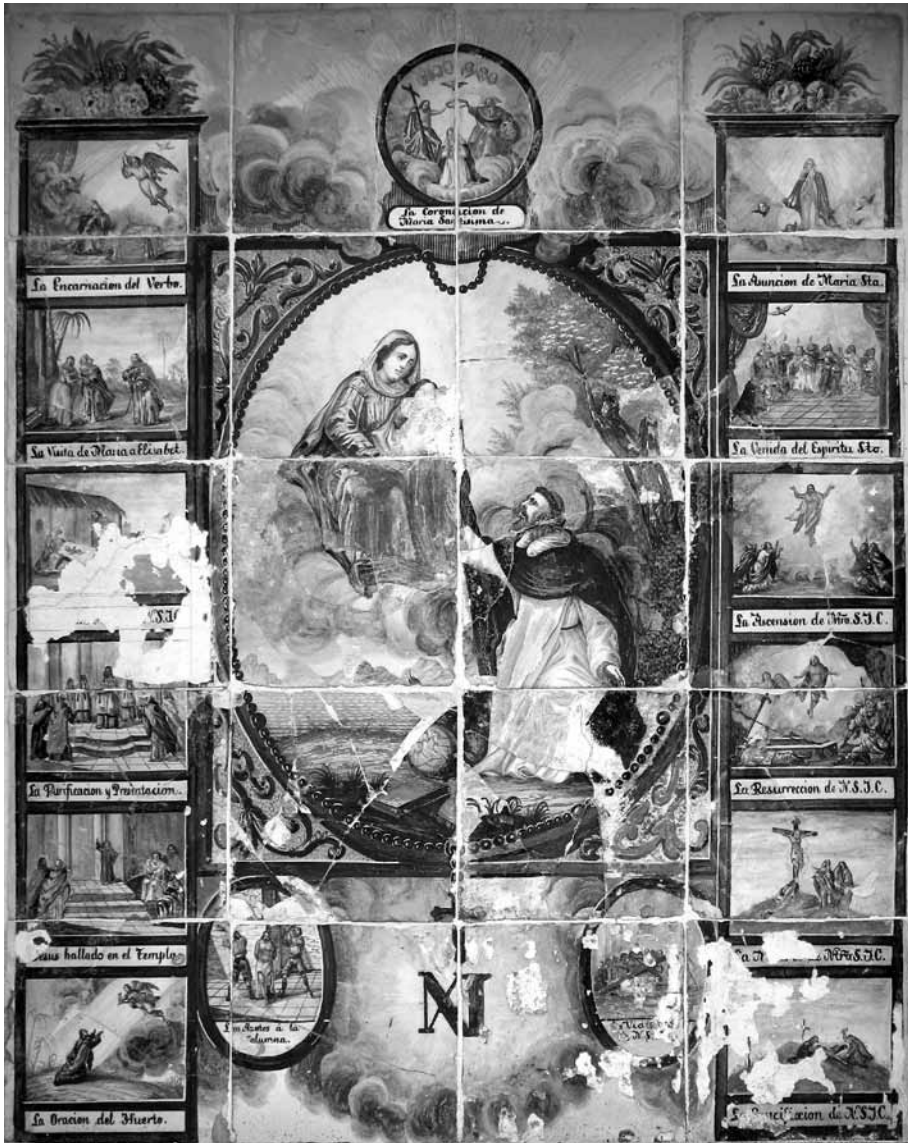
Josep Lluís Cebrián i Molina
Beatriu Navarro i Buenaventura

RESUM: Els plafons ceràmics de la Mare de Deu del Rosari (M. Mollà) i Sant Josep (Manuel Garcés) de Jesús Pobre constitueixen una fita important en el patrimoni artístic del segle XIX a la Marina Alta i són peces clau en el trencaclosques historiogràfic de la taulelleria valenciana.

PARAULES CLAU: pintura ceràmica, taulells, plafons devocionals, M. Mollà, Manuel Garcés, Jesús Pobre.

La plaça del convent de Jesús Pobre, en terme municipal de Dénia, conserva un parell de plafons devocionals de la segona meitat del segle XIX que en aquest treball atribuïm a dos pintors ceràmics valencians: M. Mollà i Manuel Garcés. L'obra del primer la coneixem per uns panells signats, però malgrat açò, no s'havia realitzat fins ara cap recull d'obres. El segon pintor, encara que s'esmenta en alguns documents i signà una estació de viacrucis, restava sense cap obra identificada. Ara i ací, podem vincular les obres amb els artistes.

El primer plafó, pintat per Mollà, està dedicat a la Mare de Déu del Rosari i el trobem obrat en l'actualitat en una fornícula, a l'esquerra de la porta del convent (fig. 1). Sobre aquesta porta hi ha un escut nobiliari postís, de pedra tosca o artificial, i un taulell amb la inscripció *A EXPENSAS / DE / Fr. PEDRO JUAN / PLÁ Y BELDA, / de Agullent* (fig. 2). La fornícula i la inserció de l'escut i el taulell no semblen anteriors a 1968. El taulell cal datar-lo a la segona meitat del segle XIX i per tant, pertany a una època posterior a la desamortització, quan l'edifici ja era a mans privades. La tipografia és idèntica a la que fa servir M. Mollà en diverses obres i en el plafó de la Mare de Déu del Roser que ens ocupa. Per tant, és possible que aquest taulell acompanyés el plafó i que fra Pere Joan Pla el sufragués. Recordem que l'advocació del Rosari fou fomentada per l'orde dominicà i que a Agullent el convent de dominics, des de la capella de la Mare de Déu del Rosari, escampà la devoció per la Vall d'Albaida. Sospitem, doncs, que fra Pere Joan Pla seria, possiblement, un frare exclaustrat.

M. Mollà. Mare de Déu del Rosari. Jesús Pobre. Fig. 1

L'interior del convent franciscà de Jesús Pobre conserva al passadís del claustre, en estat fragmentari i obrat al mur de forma desordenada, una altre plafó on llegim: *Verdader[a Efigie del Venerab]le Padre / F[r. Pedro Esteve], / Pred[icador Apostólic] o* (fig. 3). Amb tota seguretat, la font iconogràfica fou el gravat de Rocafort publicat en el llibre de l'any 1839 *Compendio de la vida del venerable P. Fr. Pedro Esteve de la regular observancia del seràfico P. S. Francisco de la Provincia de Valencia*, per el P. Lluís Blanquer, València, oficina de López (fig. 4).

*Taulell de la porta del convent.
Jesús Pobre. Fig. 2*

Del retrat ceràmic del Pare Pere només s'han conservat els taulells perifèrics, però el rètol superior, també fragmentari, l'identifica clarament: [...] A DEU Y FASAM LO QUE ELL MANA, que caldria completar així: «Deixam fer a Déu i façam lo que ell mana». Pel que resta d'aquest plafó, la tipografia i el marc tan característic, pensem que es tracta també d'una obra de M. Mollà i que per tant, el taulell d'expenses de fra Pere Joan situat a la façana del convent també podria haver acompanyat aquesta obra.¹ A la plaça de la Creu de Baix la Mar de Dénia es conserva, restaurat, un plafó dedicat al Pare Pere i Jesús Pobre que conté la mateixa inscripció, datat l'any 1858, el qual vam atribuir al pintor Joan Ortiz. (NAVARRO I CEBRIÁN, 2010a).

L'interior del convent de Jesús Pobre conserva altres obres de taulelleria històrica interessants que en aquest article simplement enumerarem. Hi ha quatre sòcols del segle XVIII. Dos són més antics, de mitjan segle, de tonalitats blaves: el pare Pere orant als peus de Jesús Pobre i el pare Pere davant el convent i el Montgó. Els altres dos sòcols són del període rococó: sant Antoni de Pàdua i el beat Nicolau Factor. Trobem també tres plafons del segle XVIII: sant Dídac, la Puríssima i el beat Nicolau Factor. Ja del primer terç del segle XIX és un altre sant Antoni de Pàdua que atribuirem al pintor Vicent Camarlenc (CEBRIÁN, 2011; CEBRIÁN I NAVARRO, 2011).

Tornem al plafó del Rosari de la façana del convent. En l'actualitat s'ha posat de manifest l'estat fragmentari de diversos taulells, llacunes pictòriques i resquills. Tanmateix, als anys vuitanta del segle XX, quan vam admirar l'obra per primera vegada presentava un aspecte millor que l'actual perquè havia estat restaurada. La restauració no tingué en compte la instal·lació de l'obra en l'exterior i l'exposició a la intempèrie ha

¹ Fins i tot l'onomàstica del frare coincideix amb la del pare Pere.

*M. Mollà. Reconstitució del
plafó del Pare Pere. Fig. 3*

degradat l'aspecte. Es tracta d'un plafó de vint taulells (5 x 4). Els sis taulells centrals contenen en un òval la Mare de Déu lliurant-li el rosari a sant Domènec. El model de Mare de Déu sedent i l'esquema de les figures és similar al plafó de la Mare de Déu del Carme de la Font de la Figuera. El marc el·líptic del plafó de Jesús Pobre està delimitat pels comptes d'un rosari. Les escenes dels misteris envolten la imatge central seqüencialment, en el sentit contrari a les agulles del rellotge:

Misteris de goig:

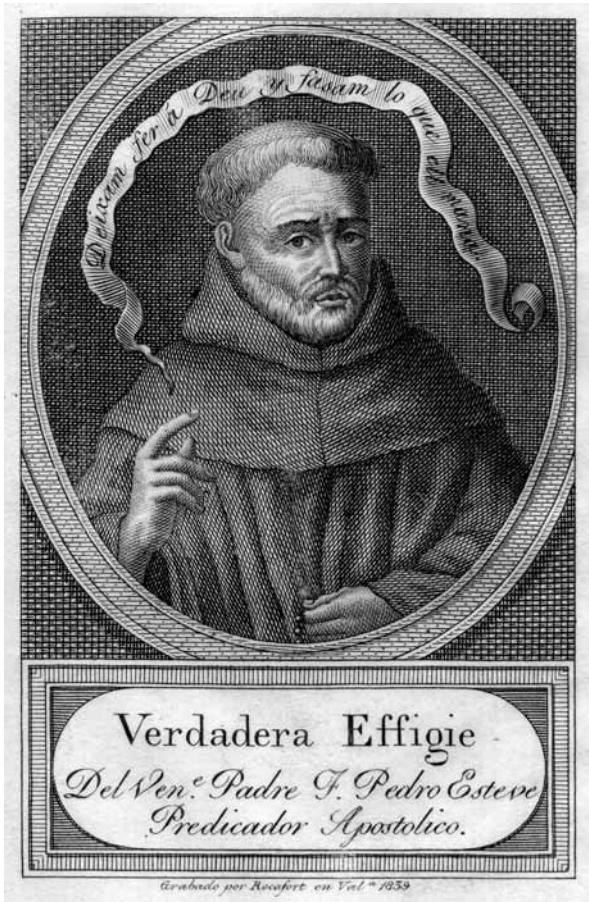
- *La Encarnación del Verbo.*
- *La Visita de María a Elisabet.*
- *El Nacimiento de N.S.J.C.*
- *La Purificación y Presentación.*
- *Jesús hallado en el Templo.*

Misteris de dolor:

- *La Oración del Huerto.*
- *Los Azotes a la l Columna.*
- *La Via Crusis l de N.S.J.C.*
- *La Crucifixión de N.S.J.C.*
- *La Muerte de Ntro. S.J.C.*

Misteris de glòria:

- *La Resurrección de N.S.J.C.*

-
L a

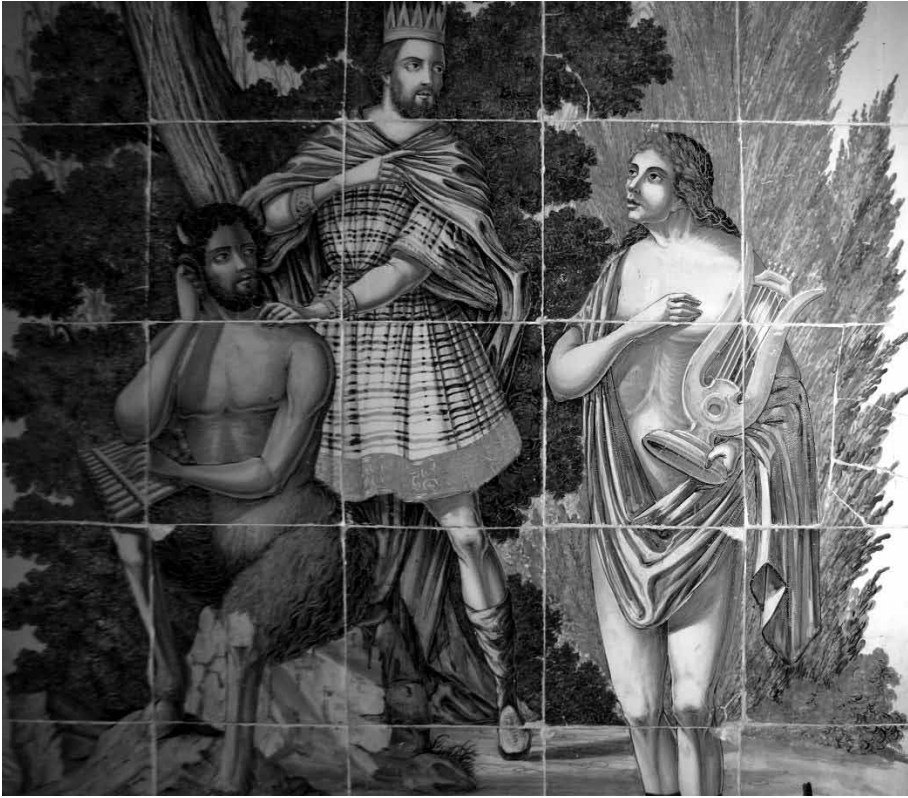
Rocafort. *Efigie veritable del Pare Pere*, 1839. © Biblioteca de J. Gisbert, Dénia. Fig. 4

Ascension de Ntro. S.J.C.

- *La Venida del Espiritu Sto.*
- *La Asuncion de Maria Sta.*
- *La Coronacion de Maria Santisima.*

Alguns elements decoratius els trobarem en altres obres de M. Mollà, com és el cas dels fons ratllats que veiem davall del cercle de la Coronació de Maria, que també apareixen al plafó de la Trinitat amb St. Maure i Sta. Bàrbara del carrer de Sant Maure d'Alcoi. Els elements decoratius vegetals dels angles de l'oval són similars als d'una florera (3 x 3 taulells) que conserva el Victoria and Albert Museum,² obra que també atribuïm al pintor. Els núvols de tempesta que acompanyen el cercle de la Trinitat coronant Maria, tan característics de Mollà, els trobarem en multitud dels seus plafons

² Fotografia en <http://collections.vam.ac.uk/item/O162432/tile-panel>

M. Mollà. *Apol·lo i Mürsies*. Detall. Museu Nacional de Ceràmica. València. Fig.5

devocionals i són una influència del pintor de la primera meitat del segle XIX Josep Sanchis.³ L'estil dels marcs a trepa i els rètols peculiars són innovacions introduïdes per la fàbrica a la segona meitat del segle XIX i compartides amb altres companys pintors. Tanmateix, la tipografia sovint és característica i pot servir com un element més per identificar les obres de l'autor.

L'atribució al pintor M. Mollà l'hem poguda fer gràcies al panells signats d'Apol·lo i Màrsies (fig. 5) del Museu Nacional de Ceràmica González Martí de València (gonzález martí, 1964: 240), i *La carrera de cavalls* i *el Ball davant de la taverna*⁴ del Victoria and Albert Museum. Els de Londres provenen, junt a altres plafons costumistes del mateix

³ A més dels núvols espessos de tonalitats griseses, el tractament dels teixits també és molt similar. Tanmateix, queden per establir les vies d'assimilació de l'obra de Josep Sanchis en Mollà. Sobre Sanchis vegeu: CEBRIÁN I MOLINA, J. LL. (2009). «Josep Sanchis i Cambra: pintura ceràmica devocional», dins *Llibre alternatiu. Fira de Xàtiva 2009*. Xàtiva, Ulleye, pp. 179-187 i 227-232; i NAVARRO I BUENAVENTURA, B. I J. LL. CEBRIÁN I MOLINA (2011). «Més obres dels pintors ceràmics Joan Bru i Josep Sanchis», dins *Llibre alternatiu. Fira de Xàtiva 2011*. Xàtiva, Ulleye, pp. 105-118 i 153-168.

⁴ Vegeu fotografies i informació en el catàleg en línia del Victoria and Albert Museum: <http://collections.vam.ac.uk/item/O162420/tile-panel/> i <http://collections.vam.ac.uk/item/O162418/tile-panel/> (Aquesta última fotografia apareix invertida).

La ilustración, periódico universal. Núm. 3, 17 de gener de 1852. Fig. 6

autor (àgrafs), taulells de propaganda i taulells de mostra, de la *Great Exhibition* celebrada en aquella ciutat el 1851 i foren produïts a les fàbriques valencianes de González Valls (SOLER I PÉREZ, 1992: 96; ray, 2000: 391-395). *La Ilustración, periódico universal* publicà una nota de premsa el 17 de gener de 1852 il·lustrada amb els gravats de tres obres avui conservades al Victoria and Albert Museum: Vestits valencians, Real sitio de la Albufera i La jota valenciana (fig. 6). El fabricant González Valls fou l'únic participant de l'estat espanyol en la *Great Exhibition* que va facilitar al periòdic gravats de les obres presentades. Això situà Rafael González al capdavant de la indústria moderna, amb el criteri decisiu que calia invertir en publicitat i disposar de gravats de la producció en un moment en el qual la fotografia encara no s'havia pogut introduir a la premsa per qüestions tècniques.

La primera dada que tenim del pintor Mollà és quasi coetània. Ens la dona VALLS DAVID (1894: 139) a finals del segle XIX quan l'esmenta junt a Pasqual Rosselló i Francesc Dasí com un dels pintors contemporanis, de la segona meitat del segle, encara que remarca que Dasí és més reeixit. GONZÁLEZ MARTÍ (1954: 194) recull la notícia i també el cita quan anomena els pintors ceràmics del segle XIX. Hom desconeix la

Plafó del convent de Xelva, 1855. Desaparegut el 2005. Fot. de Vte. Marés i I. Blasco. Fig. 7

biografia del personatge, fins i tot el nom. COLL (2002-2009: 235) apunta la possibilitat que siga Marià Mollà, l'alcalde del barri número 7 de la ciutat de València que apareix en un document de 1821 junt a Antoni Fauré i Disdier, i que per tant donaria peu a pensar que en aquell moment treballava a les Reials Fàbriques.

Pel que fa a la cronologia de la seua obra, a més de la dada que ens proporciona la *Great Exhibition*, coneixem un plafó desaparegut de Xelva (fig. 7) on es veu l'edifici del convent franciscà i la inscripció *A Expensas de la 3a Orden de Penitencia De Nuestro Padre S^a Francisco Año 1855*.⁵ Altres obres datades són l'exvot de la xiqueta Francisca del santuari del castell de Cullera de 1857, la Trinitat del carrer de Dalt a Vilafranca de 1860, el Santíssim de la placeta del Santíssim d'Alaquàs de 1861, la placa commemorativa amb sant Sebastià de la Vilavella de 1863, la Sagrada Família del carrer de Sant Josep de Torrent de 1864, o Santa Rosa de Lima del carrer del seu nom a Agullent de 1865. Així mateix, SEGURA ESTEVAN (1995: 29) ens informa que al Vilar de l'Arquebisbe el plafó de Sant Pasqual Bailon, de propietat pública, fou col·locat pels veïns del carrer el 1874.

Una altra dada de Mollà ens la proporciona GONZÁLEZ MARTÍ (1964: 155) a propòsit del plafó de La collita de les olives del Museu de Ceràmica de València (fig. 8), que també li atribuïm. Ens indica que és de la fàbrica que Josep Montserrat tenia al carrer de Guillem de Castro.

Sobre les característiques del pintor, ja foren descrites per GUEROLA (2002: 39) en

⁵ Coneixem aquesta obra per una fotografia de José Vicente Marés i Inocencio Blasco, als quals agraïm l'amabilitat. El plafó estava situat a l'antic convent i va desaparèixer en desembre de 2005.

M. Mollà. Collita d'olives. Detall. Museu Nacional de Ceràmica. València. Fig. 8

definir-ne l'estil com autor, aleshores de nom desconegut, d'un plafó de la Immaculada de Carcaixent:

Està pintat amb els criteris pictoricistes de principis del segle XIX, però la factura sembla respondre a una producció avançada en el temps. Pintat amb els traços subtils i amb una claredat que delimita nítidament els volums de les figures, retallades mitjançant el color, ha de procedir d'un obrador fortament establert. Així, alguns detalls, com ara els rostres, defineixen l'estil propi d'un pintor ceràmic que dibuixa amb subtileza els perfils i mostra uns fronts molt aclarits. Les vestimentes, seguint el mateix concepte primifilat, estan realitzades davall un encertat clarobscur. Tot el conjunt defuig les estridències cromàtiques.

Així doncs, fins ara són poques les notícies que ens han aplegat, però almenys podem situar-lo treballant en dues fàbriques i donar-li una cronologia segura a l'extensa producció d'aquest pintor. El fet que el fabricant González Valls decidís portar a l'exposició universal de Londres obres del pintor, algunes de les quals estan signades, indicaria que ja en 1851 havia assolit un gran prestigi entre els ceramistes.

La producció devocional de Mollà abasta des de taulells solts i plaques, fins a grans sèries amb escenes narratives de vides de sants, com veiem a les socolades de sant Antoni Abat de la parròquia de Porreres o als plafons de sant Lluís Bertran de l'Hospital de Sacerdots Pobres de València. En aquest edifici també trobem catorze estacions d'un viacrucis⁶ que resulta excepcional pel seu format ovalat. No

⁶ Les estacions estan basades en els gravats de V. Capilla amb dibuix de J. Camarón, que després

Manuel Garcés. *Sant Josep. Jesús Pobre*. Fig 9

són habituals en la taulelleria valenciana els plafons retallats, tan característics de la taulelleria portuguesa, per tal de conformar *tondos* o altres formes que no siguen les que proporcionen els propis taulells rectilinis.⁷ Resulta interessant comprovar com en el cas de Mollà, el format potser no és tan infreqüent, ja que a més del viacrucis de l'Hospital de Pobres Sacerdots, s'hi conserva al Museu Arqueològic d'Alcoi un plafó oval de la Mare de Déu dels Desemparats procedent de la Casa de la Beneficència. SEGURA MARTÍ (2006: 133) data aquest plafó de la Mare de Déu al voltant de 1887, any d'inauguració de l'edifici d'on prové. Segons aquesta cronologia podríem allargar encara un decenni més l'activitat de Mollà. De fet, González Martí, en la guia del Museu de Ceràmica (1964: 240) situa el pintor en l'últim terç del segle XIX.

Als carrers dels pobles de la Marina trobem algun altre plafó del pintor, com Sant Antoni Abat a Benitatxell.⁸ La gran quantitat de plafons devocionals atribuïbles a M. Mollà que podem trobar encara als carrers valencians són indicatiu de l'èxit que assolí la

Francesc Dasí també utilitzarà en el viacrucis urbà (estació 8a) de Planes. Els plafons amb la vida de sant Lluís Bertan també segueixen gravats, dels quals en alguns casos són rèplica exacta, com per exemple l'escena del sant amb els indis, tret directament del gravat de Benoit Thibouth.

⁷ Hem de tenir present també el *tondo* amb el martiri de sant Llorenç de Josep Sanchis, actualment al palau de la marquesa de Montortal a Carcaixent (primer quart del s. XIX), o la placa circular de santa Àgueda de l'ermita dels Sants a Sueca (ca.1800).

⁸ Amb el mateix model de sant Antoni hi havia un plafó al carrer d'Andorra de Torrent. També en l'interior d'una casa del carrer de Sant Cristòfol de Vinaròs (<http://carloscatalanfont.blogspot.com.es/2011/11/un-retablo-de-san-antonio-abad-en.html>), amb la posició del sant invertida. Altres plafons de Mollà de devoció antoniana són el d'Albaida i el de la Casa Museu Benlliure de València.

Taullell de la porta del convent. Jesús Pobre. Fig. 10

Manuel Garcés. Crist de la Misericòrdia. Vall d'Almonesir. Fig. 11

producció. L'estil i especialment la fisiognomia de les figures està molt allunyada dels gustos estètics actuals, però és evident que sintonitzà perfectament amb la clientela devota de la segona meitat del segle XIX. Al final d'aquest treball incloem un llistat de plafons que atribuïm a Mollà. Ni de bon tros és exhaustiu ni pretén ser-ho. Entre totes les obres que recollim, la més antiga potser és la Mare de Déu dels Desemparats de la Vall d'Almonesir, d'aspecte arcaic, però amb els trets estilístics de l'autor. Podem trobar també moltes obres a l'interior de cases i en col·leccions particulars, com la Mare de Déu del Rosari a Alberic. La col·lecció de la Caixa Rural d'Onda atresora alguns plafons del pintor i especialment una sèrie de plaques ceràmiques. L'obra de Mollà és present en diversos museus com el de Londres ja esmentat, la Mare de Déu dels Desemparats al Museu arqueològic d'Alcoi, el Sant Roc del Museu de Belles Arts de Castelló de la Plana, la Puríssima del Museu del Taulell d'Onda o la Santa Isabel d'Hongria del Museu Nacional de Ceràmica de València.

.....

Al carrer del Convent de Jesús Pobre núm. 3, a la façana de la Casa del Senyoret, trobem un plafó de Sant Josep (fig. 9). Per les notícies que ens facilita la revista *Semanario Pintoresco Español* de l'any 1851, donada a conèixer per GISBERT (2009),

Manuel Garcés. N.ª S.ª de Mediavilla, 1863. Sarrió. Fig. 12

sabem que l'advocació no és casual, ja que el plafó està obrat a la façana de la que era la casa de l'alcalde pedani del moment: Josep Joaquim Garcia. Fou ell qui comprà l'exconvent l'any 1849, i qui reformà la façana de la casa tal com la veiem actualment, amb les característiques de la segona meitat del segle XIX. El gravat de 1851 mostrava encara el casal amb un aspecte fortificat que perdé amb la reforma. Per tant, per la cronologia del plafó, és versemblant pensar que fou Josep J. Garcia qui encomanà el Sant Josep per a obrar-lo a la façana de sa casa que acabava de modernitzar.

El plafó de sant Josep s'inspira en el gravat de Tomàs López Enguídanos (1812) a partir de dibuix de Vicent López, model iconogràfic d'èxit. L'estil pictòric i els trets de les figures s'assemblen molt al quefer de Valentí Garcés, pintor documentat entre 1801 i 1883, i conegut gràcies a la inscripció que deixà en el plafó de Sant Antoni Abat del Museu del Taulell d'Onda.⁹ De fet, el Sant Josep de Montitxelvo pintat per Valentí Garcés és un clar precedent del plafó de Jesús Pobre, que ara sabem que fou pintat pel fill. Ha estat gràcies a una obra signada que podem donar-li nom i definitivament separar-lo de la personalitat de Valentí Garcés.

⁹ A Valentí Garcés, pintor que fins el moment no tenia obra adscrita, dedicarem un article monogràfic en el qual establim les característiques, les diferents etapes pictòriques i arreplegàvem un corpus provisional d'obres que ens ajudaven a comprendre l'evolució (NAVARRO I CEBRIÁN, 2010b).

El Museu de Ceràmica de València conserva cinc estacions de viacrucis procedents del convent del Peu de la Creu de València. Són les estacions 2a (fragmentària), 3a, 4a, 6a i 8a, resoltes en morat de manganès. Per les similituds estilístiques i formals hem de relacionar l'autoria d'aquest viacrucis amb la mà que pintà el plafó del Sant Josep de Jesús Pobre. Si ens fixem en l'estació sisena,¹⁰ veurem que en la part inferior dreta apareix la signatura del pintor: Mⁱ G^s. Les inicials de l'autor es poden llegir clarament, amb la lletra final volada. Es tracta doncs de Manuel Garcés [i López].¹¹ Aquest pintor, segons PÉREZ GUILLÉN (2000, I: 34) era fill de Valentí Garcés, nasqué el 21 de desembre de 1820 i en 1839 apareix als censos com a pintor de taulells. Es formaria doncs amb son pare i això explicaria certes similituds entre les obres d'un i l'altre i l'herència tècnica i estilística que arrossega.

Ja cridàrem l'atenció sobre la coincidència de nom amb Manuel Garcés, un dels socis de la fàbrica *La Valenciana* de Novella, Garcés i Companyia, a Onda, que a més també era pintor ceràmic (NAVARRO I CEBRIÁN, 2010b: 107), però la falta de més dades ens impedí en aquell moment confirmar o descartar la identificació. MUNDINA (1873: 415) en descriure l'ermita del Salvador d'Onda assenyalava que el paviment de l'altar era de taulells obsequiats pel director i propietari de la fàbrica *La Valenciana*, Manuel Garcés, el qual els pintà de sa mà; hi figurava l'escut de la ciutat i altres elements decoratius. Aquest escut, però, no s'ha conservat. El paviment de l'ermita avui és de marbre i alguns dels taulells de mostra formen part de la col·lecció del museu d'Onda.

Ara que sabem com pinta Manuel Garcés, tenim també la certesa que l'escena votiva amb àngels del paviment del santuari de la Mare de Déu de l'Estrella de Mosquerola, a Terol, és de la seua mà.¹² L'obra, en monocromia blava, apareix inserida dins d'un paviment de taulells de mostra, està datada al filacteri l'any 1858 i fou realitzada a les fàbriques de Novella i Garcés.¹³ Per tant, a hores d'ara, podem establir que es tracta de la mateixa persona.¹⁴

Hem esmentat el viacrucis del museu de València i el paviment de Mosquerola, obres monocromes –en morat i blau respectivament–, tipologia cromàtica que a meitat

¹⁰ Vegeu una fotografia en <http://ceres.mcu.es/pages/Visor?AMuseo=MNC&Museo=MNC&Ninv=CEI/13077>

¹¹ A partir d'aquestes inicials PÉREZ GUILLÉN (2006: 295-302) ha volgut llegir de manera forçada «Vicent Miralles», pintor de les Reials fàbriques dels Disdier, error que l'ha portat a datar les estacions vers 1800.

¹² Vegeu la imatge a la fototeca virtual de l'IPC: http://www.ipc.org.es/centro_documentacion/fototeca/foto.R00346.S01.html

¹³ Amb independència del paviment de Mosquerola, aquest model de taulells de mostra ha estat catalogat com producció de *La Valenciana*. Estall (2000: 241) així els adscriu, i indica que les peces que conserva el Museu del Taulell d'Onda provenen de la fàbrica.

¹⁴ Manuel Garcés i López apareix documentat en un primer moment a València i després a Onda. Existeix un buit de notícies que ens deixa sense explicació el procés de canvi de ciutat i el de convertir-se en soci d'una gran empresa. En les notícies que proporciona ESTALL sobre les fàbriques d'Onda (1997: 18 i 26) ja apareix esmentat al BOP als llistats de majors contribuents.

del segle XIX assoliria gran èxit especialment en els paviments, de la qual Manuel Garcés, com hem vist, fou particip. La moda dels paviments de color blau d'aquesta època (1840-1860) potser fou una mena de *revival* de la tradició taulellera valenciana de la primera meitat del segle XVIII on també podríem suposar reminiscències portugueses o holandeses. A tall d'exemple, un dels models més antics de paviment monocrom d'aquest període que coneixem és el que es conserva fragmentàriament als sotabalcans de l'antiga Casa de la Ciutat d'Alcoi, actualment Museu Arqueològic. Uns anys posteriors, ja de vora mitjan segle XIX, producció de la Reial Fàbrica i de la mateixa mà, són el paviment de Diana i Apol·lo del Museu del Taulell d'Onda i el paviment de *El Barato Setabense* al carrer de les Botigues de Xàtiva.

Al País Valencià podem trobar diverses obres disperses de Manuel Garcés. Per citar només alguns exemples: un Sant Vicent Ferrer a Borriana (fig. 10), el Crist de la Misericòrdia a la Vall d'Almonesir (fig. 11), un Sant Roc a Xelva, o la Mare de Déu dels Desemparats a Torrent. Fins i tot en trobarem a Aragó, a les comarques frontereres, ja que Terol sempre fou un punt a tenir en compte en les importacions de taulells valencians. Així trobem a Sarrió el plafó de Nuestra Señora de la Mediavilla (fig. 12), peça important perquè ens indica l'any de producció: 1863.

Els plafons de la Mare de Deu del Rosari i Sant Josep de Jesús Pobre constitueixen doncs una fita important en el patrimoni artístic del segle XIX a la Marina Alta i són peces clau en el trencaclosques historiogràfic de la taulelleria valenciana.

.....

Altres plafons devocionals de M. Mollà (per ordre alfabètic de localitats):

Agullent. *Sant Antoni de Pàdua*.

Agullent. *Sant Bartomeu*.

Albaida. *Sant Antoni Abat*.

Alcoi. *Trinitat, santa Bàrbara i sant Maure*.

L'Alcúdia. *Mare de Déu de l'Oreto*.

Alaquàs. *Santíssim*.

Albocàsser. *Mare de Déu del Roser*.

Alboraia. *Santa Filomena, sant Antoni de Pàdua i sant Josep*.

L'Alqueria de la Comtessa. *Mare de Déu del Carme amb Trinitat*.

Benimàmet. *Santíssim*.

Benissanó. *Sant Antoni de Pàdua*.

Benissoda. *Trinitat*.

Benitatxell. *Sant Antoni Abat*.

Bunyol. *Sant Lluís Bertran*.

La Font de la Figuera. *Mare de Déu del Carme*.

Godella. *Sant Vicent Ferrer*.

Jesús Pobre. *Mare de Déu del Rosari i misteris*.
 La Mata. *Sant Antoni Abat*.
 Mutxamel. *Sant Roc*.
 Onda. *Sant Antoni de Pàdua*.
 Ontinyent. *Sant Gaietà*.
 Ontinyent. *Sant Josep*.
 Toixa. *Puríssima*.
 Torrent. *Sagrada Família*.
 Torrent. *Sant Pasqual Bailon*.
 Torrent. *Sant Antoni Abat*.
 La Vall d'Almonesir. *Mare de Déu dels Desemparats*.
 Vilafranca. *Mare de Déu del Llossar*.
 Vilafranca. *Trinitat*.
 Vilallonga. *Sagrada Família*.
 Vilallonga. *Mare de Déu de la Font*.
 La Vilavella. *Sant Sebastià*.
 El Vilar de l'Arquebisbe. *Sant Pasqual Bailon*.
 Vinaròs. *Sant Pasqual Bailon*.
 Xirivella. *Sant Vicent Ferrer*.

Bibliografia

- CEBRIÁN I MOLINA, J. LL.(2011) «Dos plafons ceràmics del pintor Vicent Camarlenc». *La Fenix Troyana*, 96, pp. 30-31 .
- i B. NAVARRO I BUENAVENTURA (2011) «Dos pintors ceràmics del segle XIX: Pasqual Rosselló i Vicent Camarlenc», dins *Llibre alternatiu. Fira de Xàtiva 2011*. Xàtiva, Ulleye, pp. 119-123 i 169-173.
- COLL CONESA, J. (2002-2009) *La ceràmica valenciana: Apuntes para una síntesis*, València, AVEC.
- COTS MORATÓ, F. I GISBERT SANTONJA, J. A. (1991) «El eremitorio de Jesús Pobre», dins *El llegat de l'església de Dénia*, Dénia, pp. 41-51.
- ESTALL I POLES, V. (1997) *La industria ceràmica en Onda. La fàbricas, 1778-1997*. Onda, Ajuntament d'Onda.
- (2000) *Catálogo de la colección de azulejos de serie del siglo XIX*. Onda, Museu del Taulell.
- GISBERT SANTONJA, J. A. (2009) «L'Hospici/Convent de Jesús Pobre», dins *Festes Jesús Pobre 2009*, Dénia, Ajuntament de Dénia, pp. 48-52.
- GONZÁLEZ MARTÍ, M. (1954 [1a ed. 1933]) *Cerámica española*. Barcelona, Labor.
- (1964), *Museo nacional de cerámica González Martí*, Madrid, Dirección General de Bellas Artes.
- GUEROLA I BLAY, V. (2002) *La pintura ceràmica a Carcaixent: Estudi, classificació i catàleg raonat: Plafons devocionals, costumistes, natures mortes i taulells de sèrie*. Carcaixent, UPV/Ajuntament de Carcaixent.

- MUNDINA MILAVALLE, B (1988 [1a ed. 1873]) *Historia, Geografía y estadística de la provincia de Castellón*, Castelló, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Castellón. Facsimil de l'ed. de Castelló, Imp. Rovira Hermanos.
- NAVARRO I BUENAVENTURA, B. I J. LL. CEBRIÁN I MOLINA (2010a) «El pintor Joan Ortiz: autor del plafó ceràmic de Sant Gregori del Museu Arqueològic d'Alcoi». *Recerques del Museu d'Alcoi*, 19, pp. 187-199.
- (2010b) «Valentí Garcés i Tadeo: pintor ceràmic del segle XIX», dins *Llibre alternatiu. Fira de Xàtiva 2010*. Xàtiva, Ulleye, pp. 107-115 i 151-160.
- PÉREZ GUILLÉN, I. V. (2000) *Cerámica arquitectónica. Azulejos valencianos de serie. El siglo XIX*. Castelló, Diputació de Castelló.
- (2006) *Pintura cerámica religiosa: paneles de azulejos y placas. Fondos del Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias González Martí*. Madrid, Ministeri de Cultura.
- RAY, A. (2000) *Spanish Pottery 1248-1898. With a catalogue of the collection in the Victoria and Albert Museum*. Londres, V & A Publications.
- SEGURA ESTEVAN, C. (1995) *Paneles devocionales y cruces en el Villar del Arzobispo*. Vilar de l'Arquebisbe, Ajuntament.
- SEGURA MARTÍ, J. M. (2006) «La col·lecció de plafons ceràmics devocionals del Museu arqueològic municipal Camil Visedo Moltó d'Alcoi», *Recerques del Museu d'Alcoi*, 15, pp. 103-136.
- SENDRA BAÑULS, F. (1995) *Plafons ceràmics i imatges devocionals a la Marina Alta (Alacant)*, Alacant, Institut Juan Gil-Albert /Ajuntament de Pego.
- SOLER FERRER, M. P. I J. PÉREZ CAMPS (1992) *Historia de la cerámica valenciana*. Vol. IV (s. XIX-XX), València, Vicent Garcia.
- VALLS DAVID, R. (1894) *La cerámica. Apuntes para su historia (I)*. València, Imp. Juan Guix.